

РЕЦЕНЗІЯ

декана факультету землевпорядкування, доцента кафедри геодезії та картографії Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктора економічних наук, доцента **ШЕВЧЕНКА Олександра Вікторовича** на дисертаційне дослідження **ЗАВОДЯНОЇ Марії Володимирівни** на тему: **«Еколого-економічні фактори формування земельного капіталу в аграрній сфері»**, подане на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність обраної теми. Земельні ресурси є фундаментальною основою аграрної економіки України, що забезпечує продовольчу безпеку держави, формує її експортний потенціал та визначає соціально-економічний розвиток сільських територій. В умовах глобальних викликів сучасності – зростання соціальної нерівності, прогресуючої деградації природних ресурсів та інтенсивних кліматичних змін – особливого значення набуває концепція інтегрованого підходу до розвитку сільських територій, продовольчої безпеки та земельної політики, заснованого на принципах дотримання прав людини та екологічної збалансованості. Це питання є комплексним і стратегічно важливим, оскільки поєднує економічний, екологічний та соціальний виміри розвитку.

Екологічні фактори відіграють визначальну роль у процесі формування земельного капіталу: вони сприяють збереженню та відновленню родючості ґрунтів, знижують антропогенне навантаження на земельні ресурси та підвищують економічну ефективність землекористування. Вказане набуває особливої гостроти з огляду на наслідки збройного конфлікту для земельних ресурсів України та необхідність дотримання принципів екологічної безпеки в рамках національної земельної політики.

Водночас недосконалість існуючих методологічних підходів до оцінки вартості землі, відсутність повноцінного обліку прав та обмежень землекористування, фрагментарність державних механізмів управління земельними ресурсами створюють суттєві ризики зниження ефективності їх використання. Формування земельного капіталу як процес трансформації земельних ресурсів у фінансовий актив, здатний генерувати додану вартість, вимагає сучасної методологічної основи, яка б органічно поєднувала економічні, екологічні та інституційні складові.

Незважаючи на вагомий внесок вітчизняних і зарубіжних науковців у розроблення понятійного апарату земельного капіталу та механізмів капіталізації земель, питання еколого-економічних факторів формування земельного капіталу в аграрній сфері залишається недостатньо дослідженим у частині їх системної взаємодії та впливу на справедливую вартість земельного капіталу. Зокрема, потребують поглиблення підходи до інтеграції екологічних

критеріїв в оцінку земельного капіталу, врахування наслідків воєнного конфлікту та визначення ролі геоінформаційних систем у процесах управління земельними ресурсами.

Тема дисертаційного дослідження М. В. Заводяної відповідає стратегічним пріоритетам трансформації земельних відносин в Україні, євроінтеграційним зобов'язанням держави у сфері екологічної безпеки та раціонального природокористування, а також сучасному науковому дискурсу щодо формування справедливої вартості земельного капіталу в умовах глобальних викликів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертації засвідчує, що дослідження виконано самостійно, із залученням значного обсягу статистичного, картографічного та аналітичного матеріалу, а також даних теоретичного і прикладного характеру. Наукові положення, наведені у дисертації, обґрунтовано достатньою мірою. Методичні підходи, висновки та рекомендації здобувачки ґрунтуються на комплексному дослідженні процесів формування земельного капіталу в аграрній сфері з урахуванням економічних та екологічних факторів, із використанням системного підходу, аналізу і синтезу, дедукції та індукції, методу аналогій і порівнянь, інституціонального аналізу, а також статистичних, економіко-математичних методів і геоінформаційних технологій. Методологічною основою роботи є опрацювання фундаментальних положень сучасної економічної теорії та економіки природокористування, а також аналіз класичних і сучасних концепцій формування та капіталізації земельних ресурсів.

У дисертаційному дослідженні здобувачкою обґрунтовано науково-теоретичні підходи та отримано практичні результати, що дозволяють вирішити ключове науково-практичне завдання – розроблення теоретико-методичних засад формування та оцінки земельного капіталу, удосконалення механізмів управління ним в аграрному секторі та визначення стратегічних напрямів розвитку ефективного сільськогосподарського землекористування в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення. У процесі досягнення результатів дослідження здобувачка показала вміння працювати з нормативно-правовими джерелами, статистичними та картографічними даними, здійснювати процедури пошуку, обробки, синтезу й аналізу інформації, робити логічні висновки та узагальнення.

У першому розділі авторкою досліджуються теоретико-методичні засади формування земельного капіталу в аграрній сфері. Для цього систематизовано наукові підходи до трактування поняття земельного капіталу, розкрито його економічну природу та зв'язок із земельною рентою, уточнено дефініцію земельного капіталу з доповненням фінансово-активним та інвестиційним компонентами, виявлено та систематизовано екологічні фактори його формування – якість ґрунтів, рівень деградації та антропогенне навантаження.

У другому розділі роботи авторкою здійснено аналіз сучасного стану земельного капіталу в аграрній сфері України, а саме: удосконалено методичні засади інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання земельного капіталу шляхом інтеграції даних Державного земельного кадастру, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, дистанційного зондування Землі, машинного навчання та штучного інтелекту, агроскаутингу й вибіркового опитувань у єдину мультиджерельну аналітичну платформу; проведено аналітичну оцінку економічних та екологічних факторів формування земельного капіталу; виявлено сучасні проблеми, зокрема посилення дисбалансів у доступі до земельних ресурсів, зростання концентрації власності, фінансові ризики для фермерських господарств через завищені орендні ставки та відсутність обліку земельного капіталу у фінансовій звітності підприємств.

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячено розробленню напрямів та інструментів удосконалення механізмів управління земельним капіталом в аграрній сфері. Авторкою обґрунтовано концептуальний підхід до формування земельного капіталу, заснований на визнанні та реалізації ключових прав людини на землю відповідно до міжнародних стандартів ООН та FAO. Змодельовано концепцію справедливої вартості земельного капіталу на основі інтегрованого підходу з урахуванням воєнних ризиків, компенсаційних механізмів, ставки дисконтування та премії за ризик, із прогнозуванням результатів методом сценарного моделювання за чотирма альтернативними сценаріями – оптимістичним, прагматичним, песимістичним та базовим без впливу воєнних дій. Механізм оцінки земельного капіталу доповнено блоком індикаторів впливу воєнних дій, що охоплює площу замінованих угідь, витрати на розмінування, обсяги державної підтримки та ризики повторного мінування і забруднення ґрунтів.

Удосконалено модель інституційного забезпечення управління земельним капіталом в умовах воєнних та постконфліктних ризиків, яка передбачає створення єдиного координаційного органу з повноваженнями щодо управління протимінною діяльністю та відновленням земель, оновлення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель, а також забезпечення державного моніторингу відновлення пошкоджених земель. Обґрунтовано економічні механізми раціонального використання сільськогосподарських земель, зокрема диференційоване оподаткування залежно від екологічного стану угідь та субсидування природоорієнтованих практик землекористування. Сформовано стратегічні напрями поглиблення екологізації формування земельного капіталу, що передбачають впровадження природоорієнтованих рішень, відновлення деградованих і забруднених земель, розвиток біоенергетичних культур та адаптацію агросфери до змін клімату.

У цілому, наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані у дисертації М. В. Заводяної, характеризуються достатнім ступенем обґрунтованості й достовірності, засвідчують високий рівень підготовки здобувачки, наявність критичного та аналітичного мислення в процесі дослідницької діяльності та формування наукових результатів. Отримані авторкою результати ґрунтуються на комплексному опрацюванні теоретичного матеріалу, нормативно-правової бази та емпіричних даних, а також містять елементи наукової новизни, спрямовані на удосконалення теоретико-методичних і прикладних засад формування та управління земельним капіталом в аграрній сфері України в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження пов'язане з науково-дослідними роботами Інституту землекористування НААН: 38.00.03.03.Ф «Інституційні основи формування та функціонування земельного капіталу сільських територій»; 38.00.04.02.П «Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання земель сільськогосподарського призначення»; 38.00.01.05.П «Удосконалення нормативно-правового забезпечення урегулювання земельних відносин в Україні у зв'язку з євроінтеграцією»; 38.00.04.02.П «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління земельними ресурсами».

Практичне значення та впровадження результатів дослідження. Методичні підходи до збору та обробки даних для оцінювання земель сільськогосподарського призначення було використано в науково-дослідній роботі Інституту землекористування НААН «Інформаційно-аналітичне забезпечення оцінювання земель сільськогосподарського призначення» (номер державної реєстрації 0124U001744), зокрема в межах етапу 2025 року щодо обґрунтування напрямів впровадження інформаційно-аналітичного забезпечення оцінювання земель у процес підтримки прийняття управлінських рішень територіальними громадами. Це свідчить про відповідність авторських розробок актуальним потребам наукового середовища та їхню придатність до практичного застосування на рівні місцевого самоврядування.

Повнота викладених матеріалів досліджень в опублікованих працях. За результатами досліджень опубліковано 22 наукові праці, з яких 2 колективні монографії, стаття у науковому періодичному виданні, проіндексованому у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 6 матеріалів наукових конференцій, проіндексованих у міжнародних наукометричних базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus, 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 8 тез наукових доповідей.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація здобувачки є самостійною й оригінальною працею. Теоретичні положення та розробки

дисертаційного дослідження, зокрема, ті, що характеризують його наукову новизну та практичне значення результатів, отримано авторкою особисто. Посилання на інформаційні та літературні джерела, що наводяться у дисертації, оформлено належним чином. У дисертації та наукових публікаціях здобувачки відсутні порушення академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження щодо роботи. Попри загалом позитивну оцінку дисертаційного дослідження М. В. Заводяної, слід відзначити наявність окремих аспектів, які можуть викликати наукові дискусії та потребують уточнення чи подальшого опрацювання:

1. У дисертації виявлено ключові проблеми формування земельного капіталу, зокрема концентрацію земельної власності та завищені орендні ставки для фермерських господарств (підрозділ 2.4, с. 196). Однак, у роботі бракує порівняльного аналізу між різними категоріями землекористувачів (агрохолдингами, фермерськими господарствами та дрібними землевласниками) щодо умов доступу до земельного капіталу та ефективності його використання. Рекомендую доповнити аналітичну частину такою диференціацією, оскільки запропоновані механізми управління земельним капіталом можуть по-різному впливати на різні категорії землекористувачів.

2. Здобувачкою запропоновано блок індикаторів впливу воєнних дій на механізм оцінки земельного капіталу (площа замінованих угідь, витрати на розмінування, ризики повторного мінування та забруднення) (підрозділ 3.1, с. 203–205). Проте в роботі не уточнено джерела та періодичність оновлення відповідних даних, а також не розкрито методику верифікації достовірності інформації про фактичний стан замінованості територій в умовах обмеженого доступу до окремих районів, що є суттєвим для практичного застосування запропонованого механізму.

3. У третьому розділі дисертації сформовано стратегічні напрями поглиблення екологізації формування земельного капіталу, зокрема розвиток біоенергетичних культур (підрозділ 3.4, с. 251–252). Водночас у роботі не проаналізовано можливі ризики конкуренції між вирощуванням біоенергетичних культур і продовольчих культур в умовах воєнного часу, коли питання продовольчої безпеки набуває особливої гостроти, що потребувало б додаткового обґрунтування пріоритетності цього стратегічного напрямку.

Наведені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, виконаної на належному науковому рівні, і мають характер рекомендацій щодо подальшого поглиблення дослідження.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Дисертація є самостійно написаною кваліфікаційною науковою працею із науково-обґрунтованими висновками та рекомендаціями, які подано авторкою для публічного захисту. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела. У роботі

відсутнє привласнення чужих ідей, результатів або слів без оформлення належного цитування. Таким чином, у дисертаційному дослідженні М. В. Заводяної на тему: «Еколого-економічні фактори формування земельного капіталу в аграрній сфері» відсутні порушення академічної доброчесності.

Загальний висновок. За актуальністю, науковою новизною, практичним значенням, повнотою викладення матеріалу дисертація Заводяної Марії Володимирівни на тему: «Еколого-економічні фактори формування земельного капіталу в аграрній сфері» є завершеною науковою роботою, виконаною самостійно. Наукові положення, висновки та рекомендації характеризуються новизною, теоретичним та практичним значенням, а також достатньо обґрунтовані. Зміст дисертації повною мірою розкриває тему, за якою виконувалася робота, відповідає поставленим завданням.

За змістовними характеристиками та оформленням дисертація відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами), та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року (із змінами), а її авторка Заводяна Марія Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Рецензент декан факультету землевпорядкування, доцента кафедри геодезії та картографії Національного університету біоресурсів і природокористування України, доктор економічних наук, доцент Олександр ШЕВЧЕНКО